

GŁÓWNY
URZĄD
STATYSTYCZNY

OŚRODEK BADAWCZO-ROZWOJOWY
STATYSTYKI

1/93

SYSTEMY INFORMATYCZNE

seminarium

**SPIS'93
TRANSFORMACJE SYSTEMOWE
W STATYSTYCE**

Warszawa

1993

ORGANIZATORZY SEMINARIUM

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET STATYSTYKI I EKONOMETRII

POLSKIE TOWARZYSTWO STATYSTYCZNE
RADA GŁÓWNA

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

1/93

SYSTEMY INFORMATYCZNE

Przewodniczący: prof. dr hab. Wiesław FLAKIEWICZ

MATERIAŁY SEMINARIUM
SPIS'93

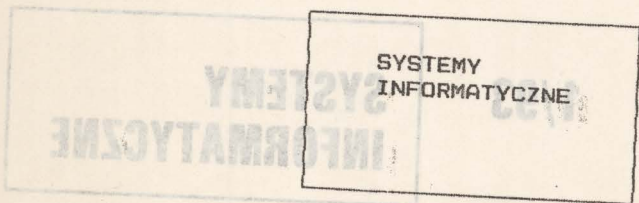
TRANSFORMACJE SYSTEMOWE W STATYSTYCE

Oprowadzanie redakcyjne:
MARCIN KURCZAK, dr inż.
ZCWIERSKI Stanisław, dr inż.
dr Andrzej JAKUBOWICZ
INŻYNIERKA KACPERSKI
prof. dr hab. Jerzy NASZTALEK
dr Zdzisław RAJEWSKI
prof. dr hab. Stefan STEFANOWICZ
prof. dr hab. Adam WALCZAK
mgr Józef WIERZBOŁOWSKI

mgr Józef WIERZBOŁOWSKI

Wydawca:
Główny Urząd Statystyczny
przy Biłynie Urzędniczej
Al. Niepodległości 508
00-325 Warszawa

Warszawa 1993

Redaktor naukowy: prof. dr hab. Bogdan Stefanowicz

Opracowanie redakcyjne: Zygmunt Peuker

117414

Wydawca:
Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Statystyki
przy Głównym Urzędzie Statystycznym
Al. Niepodległości 208
00-925 Warszawa

ZWS Radom - 120/94 Nakład 300+19 egz.

ORGANIZATORZY SEMINARIUM

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET STATYSTYKI I EKONOMETRII

POLSKIE TOWARZYSTWO STATYSTYCZNE
RADA GŁÓWNA

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Statystyki

RADA PROGRAMOWA

Przewodniczący:	prof. dr hab. Wiesław FLAKIEWICZ	79
Zastępca przewodniczącego:	dr inż. Zygmunt BIERKO	91
Członkowie:	prof. dr hab. Andrzej BOCIAN	103
	dr Józef CHMIEL	103
	prof. dr hab. Maria GMYTRASIEWICZ	124
	dr Andrzej JAKUBOWICZ	134
	mgr Marian KACPERSKI	134
	doc. dr hab. Jerzy NASZTALERZ	134
	dr Zenon RAJEWSKI	134
	prof. dr hab. Bogdan STEFANOWICZ	145
	prof. dr hab. Tadeusz WALCZAK	145
	mgr Józef WIERZBOŁOWSKI	145
Sekretarz naukowy seminarium:	mgr Marek PEŁKA	160
Sekretarz organizacyjny seminarium:	mgr Eugeniusz GOZDZIK	161
Sekretariat seminarium:	mgr Henryk DĄBROWSKI	202
	mgr Jerzy TOMALA	202

SPIS TRESCI

	<u>strona</u>
Wykaz kolejnych seminariów SPIS	8
Od organizatorów Seminarium SPIS'93.....	9
Wacław Ciepłucha: Problemy modernizacji statystyki polskiej.....	20
Henryk Dąbrowski: Kierunki doskonalenia statystyki pracy i konieczność standaryzacji systemów informacji.....	41
Tadeusz Gajdewski: Homologacja systemów ewidencji ludności a potrzeby Głównego Urzędu Statystycznego.....	73
Urszula Grześkowiak: O możliwościach wykorzystania pakietu STATGRAPHICS w badaniach statystycznych.	79
Urszula Grześkowiak, Marek Mazur: Statystyka i pakiety statystyczne w kształceniu ekonomistów.....	91
Andrzej Jakubowicz: Zastosowanie danych rachunkowości przedsiębiorstw do analiz makroekonomicznych....	103
Mirosław Janicki: System klasyfikacji i kodowania wyrobów obronnych.....	124
Tadeusz Jankowski: Oprogramowanie bazy danych społecznych i gospodarczych.....	134
Jerzy Kisielnicki: Transformacja systemów informatycznych dla zarządzania z uwzględnieniem problematyki statystyki państwowej.....	145
Danuta Kłęk: Działalność usługowa w klasyfikacjach i nomenklaturach QNZ, EWG i w Polsce.....	160
Edward Kolbusz: Antycypacja potrzeb informacyjnych jako metoda ustalania programów badań statystycznych.....	181
Adam Kopiński: Komputerowa baza danych szeregów statystycznych.....	202

Kazimierz Kozłowski, Andrzej Zurakowski, Danuta Skorupowska: Koncepcja sieci teleinformatycznych w statystyce państwowej (lokalnych, zdalnych).....	223
Kazimierz Kruszk: Statystyka regionalna ze szczególnym uwzględnieniem aglomeracji miejskich.....	233
Barbara Kulpińska, Jan Bałamut: GIS - płaszczyzną wymiany danych a MAPY NUMERYCZNE podstawą ich odwzorowań.....	244
Romana Lange, Anna Paradowska: Katalog wskaźników społeczno-ekonomicznych jako bazowy element systemu metainformacji statystycznej.....	249
Tomasz Makarczyk: Tablice korelacyjne jako narzędzie transformacji polskich klasyfikacji przedmiotowych.....	257
Marek Mazur: Wpływ transformacji systemowych w statystyce na system informacyjny przedsiębiorstwa...	269
Marek Obrębalski: Statystyka lokalna jako źródło wspomagania decyzji władz gmin.....	285
Apoloniusz Ohryzko: Perspektywy statystyki handlu zagranicznego w okresie przejścia do gospodarki wolnorynkowej.....	295
Marek Pełka: System informacyjny Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i możliwości wykorzystania jego zasobów dla potrzeb statystyki państwowej.....	311
Roman Podorski: Potrzeby informacyjne gmin na przykładzie badania ankietowego przeprowadzonego w województwie tarnowskim.....	336
Andrzej Sokolowski: Transformacja w obszarze systemu informacyjnego gospodarki obronnej.....	364
Bogdan Stefanowicz: Współczesne technologie informacyjne w statystyce.....	385
Stanisława Szwałek: Systematyka identyfikatorów terytorialnych.....	397
Tadeusz Walczak: Statystyka w warunkach transformacji ustrojowej kraju.....	422

Józef Wierzbolowski: Kierunki zmian systemu informacyjnego statystyki publicznej (założenia wyjściowe).....	461
Agnieszka Wulczyńska: Koncepcja krajowego rejestru podmiotów gospodarki narodowej.....	491
Maria Zeman: Centralna baza danych o podmiotach gospodarczych.....	503
Edmundas Zvirblis: Niektóre problemy reorganizacji statystyki Litwy.....	522
Podsumowanie Seminarium SPIS'93.....	525
Uczestnicy Seminarium SPIS'93.....	538
Autorzy referatów nieobecni na Seminarium SPIS'93...	540

SEMINARIA SPIS

1. SPIS'76 - "System informacji gospodarczej dla władz terenowych. Informacja dla potrzeb gospodarki przestrzennej i planowania przestrzennego". (Biażejewko 27-29.X.1976)
2. SPIS'77 - "Metody projektowania i wdrażania Centralnych Systemów Informatycznych". (Biażejewko 05-07.X.1977)
3. SPIS'78 - "SPIS a systemy informatyczne resortów". (Puławy 24-26.X.1978)
4. SPIS'79 - "Banki danych w centralnych systemach informatycznych". (Jachranka 06-08.XI.1979)
5. SPIS'80 - "Źródła danych w centralnych systemach informatycznych". (Puławy 14-16.X.1980)
6. SPIS'82 - "Systemy informatyczne w warunkach reformy gospodarczej". (Jachranka 13-15.X.1982)
7. SPIS'84 - "Informacja statystyczna dla przedsiębiorstw i organów założycielskich". (Jachranka 29-31.X.1984)
8. SPIS'85 - "Systemy informacyjne w przedsiębiorstwie". (Szczyrk 05-07.XII.1983)
9. SPIS'87 - "Jakość danych w systemach informacyjnych". (Szczyrk 23-25.IV.1987)
10. SPIS'88 - "Systemy informacyjne w warunkach stosowania mikrokomputerów". (Uniejów 24-26.X.1988)
11. SPIS'90 - "Alternatywne źródła pozyskiwania danych statystycznych". (Smardzewice 17-19.X.1990)
12. SPIS'91 - "Standaryzacja w systemach informacji społeczno-gospodarczej". (Smardzewice 21-23.X.1991)
13. SPIS'93 - "Transformacje systemowe w statystyce". (Smardzewice 22 - 24.XI.1993)

Wymienione materiały seminaryjne wydane zostały w serii "Systemy Informatyczne" nakładem Głównego Urzędu Statystycznego.

Stanisława Szwałek: Systematyka identyfikacji terytorialnych.....

Tadeusz Walczak: Statystyka w warunkach transformacji ustrojowej kraju.....

Prof. dr hab. Tadeusz Walczak

Główny Urząd Statystyczny

STATYSTYKA W WARUNKACH TRANSFORMACJI USTROJOWEJ KRAJU

1. Współczesne wyzwania dla polskiej statystyki

Każde państwo realizujące swoje programowe funkcje poprzez właściwą sobie strukturę organów władzy i aparatu zarządzania musi dysponować odpowiednim zasobem informacji, który zapewni racjonalność i większą skuteczność prowadzonej przez nie polityki.

Najważniejszą rolę w dostarczaniu informacji w wymaganym zakresie, formach i terminach odgrywa informacja statystyczna, organizowana przez wyspecjalizowane służby statystyki państwowej.

Statystyka, stosując cały arsenał metod i środków pozwala tworzyć za pomocą systemu liczb w miarę wierny obraz działalności gospodarczej społeczeństwa oraz społecznych skutków tej działalności. Jednocześnie statystyka, obserwując w dłuższych okresach czasu tendencje w kształtowaniu się zjawisk i procesów społeczno-gospodarczych oraz stosując odpowiednie naukowe metody analiz, może pomóc w przewidywaniu przyszłego rozwoju gospodarki i kształtowania się tendencji społecznych.

Dlatego bez przesady można stwierdzić, że statystyka, a ściślej - informacja statystyczna stanowi, jak gdyby, część infrastruktury informacyjnej państwa i społeczeństwa, niezbędnej dla zapewnienia jego prawidłowego funkcjonowania. Statystyka spełnia jednocześnie ważne funkcje służebne wobec społeczeństwa,

dostarczając mu informacji niezbędnych dla jego świadomego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym oraz do kontroli, czy deklarowane przez władze państwowe i samorządowe programy rozwoju realizowane są zgodnie z jego interesami.

Z określenia funkcji informacji statystycznej jako części infrastruktury informacyjnej państwa wynika, że zmiany i przeobrażenia dokonujące się w systemie sprawowania władzy, w podziale kompetencji w procesie podejmowania decyzji, w stopniu demokratyzacji życia społecznego i świadomości społeczeństwa, wymagają równoległych zmian i przeobrażeń w systemie informacji statystycznej w takim kierunku, aby odpowiadały w stopniu optymalnym zmieniającym się potrzebom organów państwowych, administracyjnych i społeczeństwa.

Przytoczony wyżej postulat dostosowania informacji statystycznej do zmian zachodzących w kraju jest dość łatwy do ogólnego sformułowania i, na ogół, nie budzi większych zastrzeżeń również ze strony samych statystyków. Jest on jednak, jak wykazuje praktyka, znacznie trudniejszy do szczegółowego sprecyzowania i realizacji. Jedną z istotnych przyczyn tych trudności polega na tym, że siły społeczne i polityczne dokonujące zasadniczej przebudowy gospodarczej i ustrojowej nie przywiązują większej wagi do równoczesnych przeobrażeń w infrastrukturze informacyjnej, nie formułują, na ogół, na tym etapie wyraźnych postulatów co do konkretnego kształtu i treści systemu informacyjnego. W ten sposób powstaje rozbieżność pomiędzy popytem informacyjnym, wynikającym ze zmiennych potrzeb społeczno-gospodarczych, a możliwościami zaspokojenia tego popytu przez nie nadążający za zmianami i nie dostosowany do tych potrzeb system informacyjny. Sytuacja ta, mogąca wpływać hamująco na kształt i tempo przemian, stanowi źródło niezwykle ważnych wyzwań wobec statystyków, którzy, nie czekając na zgłoszenie ściśle sformułowanych zapotrzebowań na informacje, powinni przystąpić do budowy nowego systemu informacyjnego, odpowiadającego zmieniającym się potrzebom nowego systemu społeczno-politycznego i współpracując na bieżąco z podstawowymi

użytkownikami tego systemu, modyfikować go stopniowo, lecz konsekwentnie.

Takie właśnie zadania stanęły przed Głównym Urzędem Statystycznym po zmianach społeczno-politycznych i ustrojowych, jakie zostały zainicjowane w Polsce na początku 1989 r., a których ważnym potwierdzeniem były wyniki wyborów parlamentarnych w połowie 1989 r.

Zmiany, jakie muszą zostać przeprowadzone w polskiej statystyce w wyniku dokonujących się przekształceń systemowych wynikają przede wszystkim:

- z nowych potrzeb organów państwowych i demokratycznego społeczeństwa,
- z konieczności dostosowania wszystkich ważniejszych elementów systemu informacji statystycznej do wymagań gospodarki rynkowej,
- z konieczności dostosowania metodologii badań statystycznych i zasad funkcjonowania systemu informacyjnego do standardów międzynarodowych.

Z uwagi na ogromną złożoność systemu informacji statystycznej, zarówno ze względu na dużą ilość i zróżnicowany charakter użytkowników informacji, bardzo obszerny zakres tematyczny, bardzo liczne i różnorodne źródła informacji, ściśle związki tego systemu z całą infrastrukturą informacyjną i organizacyjną państwa, zmiany w tym systemie, uwzględniające przekształcenia ustrojowe muszą być traktowane jako pewien proces rozłożony z konieczności na okres kilkuletni. Jest to tym bardziej istotne, że nawet przy pełnej determinacji w prowadzeniu radykalnych i szybkich zmian w systemie informacji musimy zachować możliwość porównywania zjawisk rejestrowanych obecnie według nowych metod z podobnymi zjawiskami, które miały miejsce w przeszłości i były rejestrowane według innych metod - aby można było dokonywać analiz zmian jakie zachodzą w gospodarce i w procesach społecznych i aby można było wykorzystywać te dane do analizy przekształceń strukturalnych, analizy trendów itp. Mimo

sygnalizowanych zastrzeżeń i trudności, w ramach tych przekształceń dokonano już szeregu ważnych kroków w różnych elementach systemu informacyjnego statystyki. Będzie o nich mowa w dalszej części referatu.

2. Zmiany w treści i sposobach prezentacji informacji z uwzględnieniem potrzeb użytkowników

Projektując treść zasobów informacyjnych, które statystyka powinna gromadzić i udostępniać, musimy pamiętać o tym, że informacje statystyczne muszą być udostępniane bardzo wielu użytkownikom, z których każdy ma nieco inne potrzeby i że potrzeby te zmieniają się w czasie.

Podobnie jak w każdym kraju, niezależnie od poziomu rozwoju jego gospodarki, ustroju społeczno-politycznego i organizacji zarządzania, również w Polsce najważniejszymi użytkownikami informacji statystycznej są:

- organy administracji centralnej i terenowej oraz organy samorządu terytorialnego,
- parlament, zarówno jako całość, jak również komisje problemowe, a nawet poszczególni parlamentarzyści zainteresowani określoną tematyką społeczną lub gospodarczą, związaną często z tematyką poruszaną na spotkaniach z wyborcami,
- instytucje naukowo-badawcze i oświatowe oraz poszczególni pracownicy naukowci, studenci, uczniowie,
- organizacje społeczno-polityczne, związki zawodowe, związki i stowarzyszenia twórcze,
- przedsiębiorstwa i inne jednostki gospodarcze,
- prasa, radio i telewizja,
- osoby prywatne.

Przy tak zróżnicowanym kręgu użytkowników, trudno zbudować jeden system informacyjny, który zaspokoił by potrzeby wszystkich w jednakowym stopniu. Z tego względu, często w dyskusjach na temat usprawnienia systemu informowania przez GUS formułowane są

użytkownikami tego systemu, modyfikował go stopniowo, lecz sugestie, aby dla każdej grupy użytkowników organy statystyczne budowały odrębne podsystemy (pakiety) informacyjne, które by, gromadząc wyspecjalizowane dane z określonych dziedzin, stanowiły formę dostosowania zakresu informacji do specyficznych zapotrzebowań poszczególnych grup użytkowników. Tego rodzaju podejście jest czasem stosowane. Jest ono jednak zbyt kosztowne i nie jest rozwiązaniem jedynym, zwłaszcza w nowych warunkach technologicznych, umożliwiających wykorzystanie środków informatyki. W podejściach bardziej nowoczesnych poszukuje się rozwiązań, polegających na tworzeniu wspólnych baz danych, obejmujących szeroki zakres informacji z określonej dziedziny, na podstawie których w sposób selektywny opracowuje się informacje, odpowiadające zapotrzebowaniu danej grupy użytkowników.

Z tego względu, na obecnym etapie rozwoju polskiej statystyki decydujące znaczenie dla jej aktywnego udziału w przekształceniach społeczno - gospodarczych posiada właściwe ukształtowanie programu badań, zapewniającego zebranie takich informacji, które po odpowiednim opracowaniu byłyby w stanie spełnić oczekiwania każdej z wymienionych grup użytkowników.

W ramach dostosowania programu badań statystycznych do nowych potrzeb, wynikających z przekształceń społeczno-ustrojowych kraju, dokonano już pierwszych kroków, znajdujących swój konkretny wyraz w dość znacznych zmianach w programach badań statystycznych ostatnich lat, a zwłaszcza w programach na 1993 r. i 1994 r. Dalsze zmiany i modyfikacje będą przeprowadzane w kolejnych latach w miarę lepszego poznawania potrzeb użytkowników przez samych statystyków oraz w miarę tworzenia się odpowiednich warunków metodologicznych, organizacyjnych i materialnych do prowadzenia badań.

Nowe programy badań tworzone są w wyniku krytycznej oceny przydatności dotychczas zbieranych informacji, postulatów zgłaszanych przez użytkowników, krytycznej oceny metod badań oraz obserwacji doświadczeń służb statystycznych krajów o gospodarce rynkowej.

Główne zmiany odnoszą się do zagadnień, dotyczących funkcjonowania gospodarki oraz warunków życia społeczeństwa. Uwzględniając sygnalizowaną wyżej uwagę, że głównym użytkownikiem statystyki oficjalnej w Polsce są organy rządowe, jedną z przesłanek kształtowania programu badań jest tematyka przyjęta w programie prac rządu, a zwłaszcza potrzeby informacyjne niezbędne do oceny realizacji tzw. priorytetowych programów rządowych.

3. Kierunki zmian w programie badań w sferze gospodarczej

Przekształcenia programu badań w statystyce gospodarczej polegają na pewnym ograniczeniu szczegółowych ujęć ilościowo-asortymentowych produkcji, o kosztach produkcji poszczególnych wyrobów, o kształtowaniu się zapasów itp. oraz na rozszerzeniu informacji finansowych, informacji charakteryzujących efektywność gospodarowania poszczególnych sektorów gospodarki itp.

Obok podstawowego zakresu informacji niezbędnego do oceny sytuacji gospodarczej istnieje konieczność gromadzenia danych niezbędnych do sporządzania systemu rachunków narodowych według metod SNA/ESA. Chodzi tu o stworzenie spójnego wewnątrznie zbioru rachunków produkcji, tworzenia, podziału i wykorzystania dochodu, rachunku kapitałowego, a w przyszłości i rachunków finansowych, które zapewnią syntetyczną charakterystykę całokształtu działalności gospodarki narodowej i pozwolą na prowadzenie analiz rozwoju i przekształceń dokonujących się w polskiej gospodarce oraz porównań syntetycznych wskaźników rozwoju z innymi krajami o gospodarce rynkowej, a także na opracowanie prognoz pomocnych w kształtowaniu kierunków polityki gospodarczej.

Już w programach badań na 1993 i na 1994 r. przewidziano wzbogacenie charakterystyki jednostek gospodarczych z punktu widzenia ich sytuacji ekonomicznej, a także liczbowej charakterystyki jednostek w układach strukturalnych, terytorialnych, organizacyjnych, własnościowych, według rodzajów

działalności z uwzględnieniem zwłaszcza roli małych przedsiębiorstw. Przy tej okazji należy zwrócić uwagę, że za jedną z ważnych wytycznych przy opracowaniu programów badań statystycznych przyjmuje się wszechstronne wykorzystanie różnych źródeł informacji, a więc poza własną sprawozdawczością i innymi formami badań GUS, również dane z rejestrów i innych systemów informacyjnych - ministerstw, zwłaszcza Ministerstwa Finansów, Narodowego Banku Polskiego, Giełdy Papierów Wartościowych, systemów informacyjnych gmin itp. Takie podejście pozwala na wzbogacenie informacji bez dodatkowego obciążania jednostek gospodarczych sprawozdawczością i bez nadmiernego wzrostu kosztów funkcjonowania statystyki.

Istotne zmiany w tematyce informacji statystycznej wprowadzane są w związku z przekształceniami własnościowymi. Zwiększenie się skali prywatyzacji w gospodarce, wyrażające się, zarówno w zmianach form własności przedsiębiorstw państwowych, jak i tworzeniem dużej liczby zakładów prywatnych¹ oraz wzrostem udziału sektora prywatnego w tworzeniu produktu krajowego wymaga wprowadzenia nie istniejących poprzednio badań dotyczących procesów prywatyzacji i reprivatyzacji, ich skali, form, nakładów i efektów. Obserwacji wymaga aktywność gospodarcza prywatyzowanych przedsiębiorstw, osiągane przez nie wyniki ekonomiczne, realizacja zobowiązań tych przedsiębiorstw wobec budżetu państwa itp. Istotne znaczenie ma przy tym uwzględnienie wszelkich różnic prawno - metodologicznych dotyczących sposobu oddziaływania poszczególnych mechanizmów systemowych, w tym zwłaszcza systemów podatkowych na przedsiębiorstwa o różnych formach własności, co w przeciwnym przypadku mogłoby zniekształcić prezentowane przez statystykę wyniki i prowadzić do błędnych ocen wyników działalności podmiotów gospodarczych

¹ Przykładowo, liczba zakładów osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, według stanu na 31.XII. 1992 r. wyniosła 1830,6 tys. i wzrosła w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego o 210,6 tys. zakładów, tj. o 14,8 %

należących do różnych sektorów.

Z procesem prywatyzacji wiąże się ściśle wzrost znaczenia właściwego funkcjonowania systemu bankowego i ubezpieczeń, a także rynku kapitałowego. Obserwacja rozwoju tego rynku, obejmująca przede wszystkim wartość emisji akcji będących przedmiotem obrotu na giełdzie oraz wartość obligacji i bonów skarbowych, pozwoli na analizę kształtowania się sytuacji na rynku finansowo-kapitałowym.

Reakcją GUS na zmiany zachodzące w polskiej gospodarce są również badania dotyczące kierunków wykorzystania kapitału zagranicznego w polskiej gospodarce. Niewątpliwie, temat ten będzie wymagał dalszego pogłębienia w przyszłości. Chodzi zwłaszcza o informacje o zaangażowaniu kapitału zagranicznego bezpośrednio w przedsiębiorstwach, w tym na cele inwestycji produkcyjnych i infrastrukturalnych, inwestycji w ochronę środowiska oraz o przepływ kapitału za granicę z tytułu transferu zysków.

Jednym z nowych tematów badań, związanych bezpośrednio z przekształceniami naszej gospodarki na tory gospodarki rynkowej, są badania koniunktury metodą testu koniunkturalnego. Badaniami tymi obejmuje się wybrane losowo przedsiębiorstwa, które podają w ankiecie podstawowe dane, pozwalają na ocenę zmian w aktualnej i prognozowanej sytuacji gospodarczej przedsiębiorstw w dziedzinie produkcji, popytu krajowego i zagranicznego, zapasów zobowiązań finansowych, należności, cen, zatrudnienia, inwestycji oraz dla zasygnalizowania barier w działalności gospodarczej. Badanie to prowadzone jest w Polsce według metod zgodnych z metodami stosowanymi w krajach EWG i OECD. Aktualnie badania te prowadzone są w przedsiębiorstwach przemysłowych i budowlanych, w trakcie przygotowań metodologicznych są podobne badania w innych działach gospodarki, w pierwszej kolejności w handlu.

Badania wymiany towarowej z zagranicą prowadzone są od 1992

r. na podstawie jednolitych dokumentów administracyjnych, stosowanych w wielu krajach na świecie, znanych pod nazwą SAD (Single Administrative Document). W badaniu tym wyraża się już dość daleko posunięta harmonizacja polskiej statystyki handlu zagranicznego z rozwiązaniami międzynarodowymi. Obok faktu wykorzystania jednolitego dokumentu, badanie to prowadzi się według nomenklatury międzynarodowej zwanej Nomenklaturą Scaloną (CN). Statystyka oparta o SAD stanowi również sygnalizowany wyżej przykład dążenia GUS do tworzenia zasobów informacji statystycznych poprzez wykorzystywanie różnych administracyjnych źródeł informacji. W przypadku dokumentu SAD, zawierającego szereg informacji, służących służbom finansowym i celnym, można wykorzystać, metodą opracowań komputerowych zawarte w nim informacje statystyczne do istotnego wzbogacenia informacji o wymianie towarowej z zagranicą. Dysponowanie przez statystykę jednostkowymi danymi o imporcie i eksporcie umożliwi sporządzanie szeregu opracowań analitycznych o obrotach Polski z nowo powstającymi państwami, ugrupowaniami regionalnymi z wydzieleniem dla Polski obrotów sektora publicznego i prywatnego.

4. Zmiany w statystyce społecznej

W sferze społecznej, obok podstawowego zakresu informacji gromadzonych tradycyjnie przez GUS, a dotyczących ludności, ochrony zdrowia i opieki społecznej, ochrony środowiska, gospodarki mieszkaniowej, edukacji, działalności naukowej i badawczo-rozwojowej, zatrudnienia i wynagrodzeń, warunków i bezpieczeństwa pracy, rozpoczęto tworzenie i rozwój nowych podsystemów informacyjnych, mających na celu zapewnienie zebrania i opracowania informacji pozwalających na ocenę społecznych skutków transformacji ustrojowej na sytuację socjalną i materialną poszczególnych grup ludności. Pierwszym z takich podsystemów, zasługującym na szczególne wyróżnienie jest podsystem rynku pracy [9], gromadzący dane z badań, dotyczących

aktywności zawodowej ludności i obejmujących ludność pracującą, bezrobotnych i biernych zawodowo. System oparty jest o ankietowe badania prowadzone w wylosowanych gospodarstwach domowych, a zasady metodologiczne badania są zgodne z metodologicznymi zaleceniami organizacji międzynarodowych, co zwiększa zaufanie do rzetelności badań oraz pozwala porównywać jego wyniki z podobnymi badaniami prowadzonymi w innych krajach.

Uzyskiwane w ramach tego badania wyniki mają istotne znaczenie dla prowadzenia świadomej polityki zatrudnienia i analiz sytuacji społeczno-ekonomicznej z pewnym odniesieniem gromadzonych danych do lokalnych rynków pracy. Podsystem ten z szeregu względów, a zwłaszcza z punktu widzenia kompletności i wiarygodności informacji ma szereg zalet w porównaniu z systemem opartym o urzędowe rejestry osób bezrobotnych, prowadzonych przez rejonowe biura pracy, chociaż te rejestry stanowią również cenne źródło informacji szeroko wykorzystywanych przez GUS. Na treść tych rejestrów silny wpływ wywierają jednak przepisy prawne związane z zasadami rejestracji i świadczeń finansowych dla bezrobotnych. Na podobne niedoskonałości rejestrów administracyjnych bezrobocia zwracają również uwagę specjaliści węgierscy [8]. Wydaje się, że w warunkach polskich porównanie wyników uzyskiwanych z obu wspomnianych systemów powinno stanowić cenne źródło informacji do analiz sytuacji na rynku pracy, a także przy okazji, przesłankę dla pogłębionych analiz możliwych źródeł błędów w różnych badaniach.

Drugim podsystemem, zasługującym na podkreślenie w ramach nowego kształtu statystyki społecznej jest podsystem warunków bytu, oparty o badania budżetów gospodarstw domowych. Badania budżetów rodzinnych mają w Polsce swoją długą tradycję, sięgającą okresu przedwojennego. Dokonujące się obecnie zmiany społeczno-gospodarcze spowodowały konieczność wprowadzenia szeregu istotnych zmian w tym systemie aby odpowiadał on wyzwaniom dnia dzisiejszego. Od 1992 r. badaniami warunków bytu objęto wszystkie grupy społeczno-ekonomiczne, a więc obok

badanych tradycyjnie gospodarstw pracowniczych i pracowni-
czo-chłopskich, emerytów i rencistów - również gospodarstwa
domowe rodzin pracowników podległych MON i MSW oraz gospodarstwa
domowe utrzymujące się z pozarolniczej działalności prowadzonej
na rachunek własny oraz z wykonywania wolnych zawodów [5].

Badania te umożliwią dokonywanie różnorodnych analiz
zróżnicowania warunków życia (dochodów, wydatków, ilościowego
spożycia ważniejszych artykułów, warunków mieszkaniowych,
wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku),
zarówno między podstawowymi grupami ludności, jak i wewnątrz tych
grup.

Uzupełnieniem i rozszerzeniem tradycyjnych badań warunków
bytu są tzw. badania monitoringowe. Dostarczają one informacji
pozwalających określić przyczyny zmian w sytuacji materialnej
gospodarstw domowych, zaspokojenia potrzeb żywieniowych,
zdrowotnych, oświatowych, kulturalnych i wypoczynkowych.
Statystyczny opis tych zjawisk ma zasadnicze znaczenie dla
skuteczności polityki państwa i tempa dokonywania przekształceń w
kierunku gospodarki rynkowej.

Statystyczne badania czynników determinujących dochody i
warunki życia pozwoli na opracowanie rzetelnej diagnozy sytuacji
grup społecznych, szczególnie narażonych na ryzyko ubóstwa.
Dotyczy to zwłaszcza bezrobotnych, osób niepełnosprawnych, rodzin
wielodzietnych i niepełnych, a jednocześnie stworzy przesłanki
kształtowania polityki socjalnej państwa.

W dziedzinie społecznej statystyka musi zapewnić ponadto
elastyczny system badań o różnej tematyce, aktualnej z punktu
widzenia kształtowania ogólnej sytuacji, a dotyczącej
konsekwencji społecznych określonych decyzji gospodarczych,
wprowadzenia zmian w przepisach prawnych, mających wpływ na
sytuację określonych grup itp. Chodzi, przykładowo, o takie
tematy, jak wpływ zmian przepisów ograniczających spożycie
zbiorowe na sytuację materialną poszczególnych grup społecznych,
wpływ zmian przepisów podatkowych i celnych na kształtowanie cen

poszczególnych wyrobów oraz dyferencjacji dochodów różnych grup społecznych. Powinny być także kontynuowane badania charakteryzujące szczególną sytuację określonych grup społecznych w rodzaju młodych małżeństw, rodzin wielodzietnych i niepełnych, ludzi starszych, bezrobotnych, bezdomnych itp.

Niezwykle ważną dziedziną informacji w okresie dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych oraz rozszerzających się horyzontów współpracy regionalnej i globalnej jest statystyka środowiska naturalnego. Polska statystyka ma w tej dziedzinie dorobek zauważany i ceniony w świecie. Można tu powołać się na opinię grupy ekspertów OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), którzy podkreślają, iż Polska, głównie dzięki wysiłkom GUS oraz posiadaniu wysokokwalifikowanej kadry specjalistów w instytutach naukowo-badawczych ma dobrze zorganizowany system statystyki środowiska. Ich zdaniem ... "pod wieloma względami, porównanie systemu zbierania danych (o środowisku - przyp. T.W.) z niektórymi krajami OECD nie wypada dla Polski niekorzystnie" [7], chociaż jednocześnie zwracają uwagę na szereg braków oraz na niektóre aspekty jakości danych.

Mimo pozytywnego dorobku polskiej statystyki środowiska, w nowej sytuacji społeczno-politycznej, a zwłaszcza wobec ogromnych zagrożeń dla tego środowiska, statystyka ta wymaga dalszego rozwoju i modyfikacji. Musi ona zwłaszcza zwiększyć swoją rolę w dziedzinie integracji aspektów środowiska z procesami zmian strukturalnych w gospodarce oraz w zakresie analiz skuteczności nakładów na ochronę środowiska na stan tego środowiska. Docelowo, problematyka środowiska powinna zostać włączona w pełnym zakresie do systemu rachunków narodowych.

5. Przebudowa metod badań statystycznych

Do końca lat 1980-tych, system informacji statystycznej w Polsce w sferze gospodarczej opierał się głównie na pełnych badaniach prowadzonych w formie obowiązkowej sprawozdawczości,

egzekwowanej na podstawie przepisów ustawy o statystyce od wszystkich podmiotów gospodarczych należących do sektora uspołecznionego, tzn. jednostek państwowych, spółdzielczych, jednostek organizacji społecznych itp. Przedsiębiorstwa prywatne poza rolnictwem nie odgrywały w tym czasie istotnej roli w gospodarce, nie były więc badane w sposób systematyczny, a w tych przypadkach, kiedy niektóre dane dotyczące gospodarki prywatnej były niezbędne, to korzystano z informacji szacunkowych, którymi dysponowały jednostki koordynujące w imieniu państwa działalność tych jednostek (izby i związki rzemieślnicze, instytucje nadzorujące przemysł prywatny itp.). Dotyczyło to zwłaszcza informacji o usługach dla ludności, produkcji niektórych wyrobów o znaczeniu lokalnym, informacji o pozarolniczym sektorze prywatnym do zbiorczych rachunków narodowych.

Sytuacja zmieniła się radykalnie pod koniec lat 1980-tych. Szybki wzrost liczby małych przedsiębiorstw prywatnych oraz zwiększenie się ich roli w gospodarce wywołał konieczność opracowania nowych metod badań, obejmujących całą działalność gospodarczą kraju, nie ograniczoną wyłącznie do sektora uspołecznionego. Jednocześnie, w związku z powstaniem bardzo dużej liczby małych i bardzo małych przedsiębiorstw, zwłaszcza poza sektorem państwowym, nie można było kontynuować starych metod badań opartych na obowiązkowej, pełnej sprawozdawczości. Po pierwsze, spotkałoby się to z powszechnym sprzeciwem tych jednostek, które często nie posiadają ani niezbędnej do wypełniania sprawozdań ewidencji, ani personelu, który mógłby te prace wykonać. Po drugie, opracowanie tak masowej informacji, w tym sprawdzenie jej kompletności i wiarygodności, byłoby praktycznie niemożliwe. Wywołuje to konieczność opracowania zasadniczo nowych metod badań opartych o zastosowanie metod reprezentacyjnych. W toku przygotowywania tych badań wielce przydatne okazały się dotychczasowe doświadczenia GUS na odcinku badań reprezentacyjnych w dziedzinie statystyki społecznej oraz w pewnym zakresie również doświadczenia badań reprezentacyjnych prowadzonych w rolnictwie, w którym w całym okresie powojennym

przeważały indywidualne gospodarstwa chiopskie i gdzie, obok pełnych spisów rolniczych, prowadzi się od wielu lat badania metodą reprezentacyjną.

Statystycy wiedzą jednak, że aby wyniki uzyskane z badań reprezentacyjnych mogły być uogólniane na całą badaną zbiorowość (populację), dobór jednostek do badań musi być dokonany w sposób losowy. Musimy więc mieć pełną listę (wykaz) jednostek składających się na badaną zbiorowość, z której możnaby dokonać wyboru w sposób losowy określonej liczby jednostek według metod wynikających z teorii badań reprezentacyjnych, objąć te jednostki badaniami, natomiast wyniki tych badań uogólnić na całą badaną zbiorowość, zakładając, że rozkład cech w wylosowanym zbiorze jednostek będzie identyczny (lub zbliżony) do ich rozkładu w całej zbiorowości.

Ten mocno uproszczony opis pojęcia badania reprezentacyjnego ma na celu zwrócenie uwagi na niezwykle aktualny dla obecnego etapu badań statystycznych problem możliwości uzyskiwania kompletnych wykazów jednostek, stanowiących bazę dla losowania obiektów do badań reprezentacyjnych. Przykładowo, w reprezentacyjnych spisach rolniczych taką "bazą" dla losowania gospodarstw są wyniki przeprowadzanych okresowo pełnych spisów rolniczych. W przypadku badań działalności gospodarczej poza rolnictwem takim "wykazem", zwanym operatem losowania, na podstawie którego dokonuje się losowego wyboru jednostek do badań reprezentacyjnych może być rejestr jednostek gospodarczych REGON. Aby mógł on jednak spełnić rolę operatu losowania musi być kompletny, tzn. musi zawierać wszystkie jednostki należące do tej zbiorowości, którą chcemy badać. Jeśli więc chcemy badać jednostki prowadzące działalność gospodarczą, to w rejestrze nie może być jednostek, które jeszcze takiej działalności nie podjęły, względnie, które z różnych przyczyn, zaprzestały jej w badanym okresie.

Zasygnalizowanie powyższego faktu ma na celu zwrócenie uwagi na jeden z bodaj najważniejszych elementów związanych z przebudową systemu informacji statystycznej w warunkach

transformacji ustrojowej kraju. Podejmowanie przebudowy statystyki bez jednoczesnego stworzenia całej infrastruktury, której jednym z ważnych bloków konstrukcyjnych jest rejestr jednostek gospodarki narodowej, nie może przynieść pożądaných efektów, a ogromny wysiłek statystyków będzie jedynie bezużyteczną stratą ich energii.

Podkreślenie potrzeby szerokiego rozwoju nowych metod badań ma na celu zwrócenie uwagi, że całego szeregu rozwiązań dotąd stosowanych nie można kontynuować w nowych warunkach systemowych. Najbardziej jaskrawo widać to na przykładzie tych rodzajów działalności, w których dokonały się szczególnie istotne zmiany w okresie ostatnich kilku lat lub które poprzednio nie istniały w ogóle, względnie istniały w załączkowej formie. Można tu dla ilustracji przytoczyć kilka przykładów:

- Handel, który do 1989 r. realizowany był w przeważającym zakresie przez sieć kilku dużych uspołecznionych przedsiębiorstw (MHD, ZSS, Samopomoc Chłopska), a który obecnie po sprywatyzowaniu rozpadł się na tysiące małych jednostek. Utrzymywanie w tych warunkach starych metod badań doprowadziłoby do wręcz karykaturalnych rozwiązań. Podobnie, dalsze wykorzystywanie dotychczasowej kategorii skupu jako źródła informacji statystycznej staje coraz to bardziej wątpliwe.
- W ramach do niedawna silnie zmonopolizowanego transportu pojawia się szereg nowych rodzajów jednostek i firm przejmujących, jak się wydaje, znaczną, ale trudną do ilościowego określenia dotychczasowymi metodami, masę towarową. W związku z tym, gdyby nie zastosowano nowych metod badań, wypadłaby z pola obserwacji statystyki pewna część działalności gospodarczej mającej wpływ na wielkość produktu krajowego.
- Pojawiło się i stale się zwiększa cały szereg nowych rodzajów działalności poza strukturami obejmowanymi dotychczas obserwacją statystyczną. Są to m. in. pośrednictwo finansowe, działalność kantorów walutowych, pośrednictwo w sprzedaży i

wynajmie nieruchomości, doradztwo komputerowe i produkcja oprogramowania, działalność prawnicza (adwokatura, notariaty), doradztwo podatkowe, organizacja badania rynku, badania opinii publicznej, działalność reklamowa, działalność związana z ochroną, prowadzenie kursów i agencji konsultacyjno-doradczych, kursy języków obcych, prywatne szkoły różnych typów i poziomów, działalność w dziedzinie lecznictwa, opieki weterynaryjnej, opieki nad dziećmi, rozpowszechnienie nagrań video, działalność różnych małych agencji wydawniczych, szereg nowych form działalności usługowej (gabinety odnowy biologicznej, usługi fryzjerskie w domu klienta, sprzątanie budynków i mieszkań, pomoc w ściąganiu należności i w ocenie zdolności kredytowej, pomoc w wycenie majątku itp.

Rozszerzenie badań reprezentacyjnych i innych badań częściowych stawia również w nowym świetle problem informacji statystycznej w przekrojach terenowych, a mówiąc bardziej ogólnie, problem prezentowania informacji dla małych obszarów. Często wyniki badań reprezentacyjnych są wystarczająco dokładne dla całego lub większych obszarów kraju, natomiast nie mogą być odnoszone do obszarów mniejszych. Jednocześnie zmiany jakie zachodzą w kraju, zwiększają obiektywnie potrzebę prezentowania danych nie tylko w skali całego kraju, ale i według różnych obszarów lokalnych. Wynika to zarówno z potrzeb lokalnych władz administracyjnych i samorządowych, które muszą dysponować niezbędnym zakresem informacji o swoim terenie, jak i z potrzeb władz i instytucji centralnych, odpowiedzialnych za dystrybucję środków budżetowych, różnych funduszy, z potrzeb instytucji prowadzących badania naukowe na temat terytorialnego zróżnicowania różnych problemów natury gospodarczej i społecznej, czy wreszcie instytucji programujących terytorialne rozmieszczenie inwestycji, badających problemy zagrożeń i ochrony środowiska itp.

Problem ten stanie się szczególnie ważny po zmianach w organizacji terytorialnej władzy i administracji państwowej. Z

tego względu, równoległe z rozwojem i rozszerzaniem badań reprezentacyjnych niezbędne są wielokierunkowe prace metodologiczne i analityczne, związane ze stosowaniem metod szacowania informacji dla małych obszarów w przypadkach, gdy klasyczne metody badań reprezentacyjnych nie stanowią wystarczającej podstawy do takich szacunków.

Odrębnym problemem jest szacowanie rozmiarów tzw. gospodarki nieformalnej. W tej chwili brak w tej dziedzinie nie tylko ukształtowanych metod badań, ale nawet uzgodnionych poglądów co do samych pojęć odnoszących się do tego zjawiska. Mówi się o gospodarce ukrytej, nieformalnej, podwójnej, równoległej, szarej, czarnej, marginesowej, podziemnej, nielegalnej itp., przy czym nie zawsze wiadomo co kryje się pod każdym z tych pojęć [8]. Należy także zauważyć, że nie zawsze z punktu widzenia prawnego danego kraju działalność ta jest nielegalna. Niemniej jednak, z uwagi na to, że w warunkach dokonujących się przemian demokratycznych, rozwoju różnych form działalności gospodarczej, znacznej swobody migracji (mimo prób ograniczeń), gospodarczy i społeczny wpływ tej działalności się zwiększa, a szereg instytucji statystycznych za granicą podejmuje próby takich badań. Wynika z nich, że w różnych krajach rozmiary "ukrytej" gospodarki - wynoszą według różnych szacunków od 5 do 15 i więcej procent produktu krajowego brutto. Stanowi to niewątpliwie wyzwanie również dla polskiej statystyki.

Należy zauważyć, że pierwsze próby szacowania rozmiarów szarej sfery w gospodarce polskiej podjął ostatnio ZBSE GUS i PAN. Z szacunków tych (podanych z szeregiem zastrzeżeń) wynika, że w 1992 r. rozmiary tej sfery kształtowały się na poziomie ok. 20 % produktu krajowego brutto, a w 1993 r. mogą się zwiększyć do 22 % PKB i w cenach bieżących mogą ukształtować się na poziomie ok. 350 bln zł.

6. Dostosowanie polskiej statystyki do standardów międzynarodowych

Stosowany dotychczas w Polsce system standardów metodologicznych, składający się głównie z ujednoczonego systemu definicji i pojęć wskaźników (kategorii ekonomicznych) oraz z jednolitego systemu klasyfikacji gospodarczych i częściowo społecznych, opracowany został w GUS w drugiej połowie lat 1960-tych. Był on rezultatem ogromnej pracy polskich statystyków oraz wielu specjalistów z ministerstw, dużych przedsiębiorstw oraz pracowników nauki. Stanowił on odzwierciedlenie ówczesnego systemu gospodarczego opartego o gospodarkę planowaną centralnie. Najważniejszą, centralną częścią tego systemu była Klasyfikacja Gospodarki Narodowej (KGN). W latach późniejszych podejmowane były, niezbyt zresztą skuteczne, próby dostosowania tego systemu klasyfikacji do rozwiązań tworzonych w RWPG. Obecnie, w zmienionym zasadniczo systemie społeczno-gospodarczym, obowiązujący dotąd system standardów wymaga zasadniczej przebudowy i dostosowania go do aktualnie obowiązujących standardów międzynarodowych.

Ponieważ są to prace bardzo skomplikowane, pracochłonne i kosztowne, a ich skutki będą odczuwane w przyszłości nie tylko przez GUS i ministerstwa i urzędy centralne, lecz również przez bardzo wiele przedsiębiorstw, organizacji i instytucji, stosujących obecne polskie standardy (KGN, Systematyczny Wykaz Wyrobów, Klasyfikację Usług, Klasyfikację Obiektów Budowlanych, Klasyfikację Środków Trwałych) należy wyraźnie sformułować cele tych zmian, które nie przez wszystkich są do końca rozumiane. Otóż, podejmując to niełatwe wyzwanie dostosowania modelu polskiej statystyki do standardów międzynarodowych, w tym zwłaszcza przyjętych w ramach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, chodzi o:

- 1) stworzenie przesłanek metodologicznych równoprawnego uczestnictwa Polski w procesach integracyjnych, zachodzących w świecie, jednym z warunków którego jest możliwość wymiany porównywalnych informacji pomiędzy krajami,

- 2) stworzenie możliwości swobodnej wymiany informacji pomiędzy Polską, a organami Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, do czego zobowiązują nas porozumienia zawarte pomiędzy naszym krajem i EWG,
- 3) ułatwienie analiz i porównań międzynarodowych, dotyczących stanu i rozwoju polskiej gospodarki z gospodarką innych krajów, zarówno należących, jak i nie należących do związków i ugrupowań regionalnych,
- 4) umożliwienie ujmowania w sposób uporządkowany informacji, dotyczących nowych rodzajów działalności, których nie uwzględniają stosowane dotychczas klasyfikacje. O niektórych z nich była mowa w poprzednim punkcie,
- 5) wykorzystanie doświadczeń i dorobku metodologicznego specjalistów innych krajów pracujących nad rozwojem i dalszym doskonaleniem obowiązującego systemu klasyfikacji.

Na aspekt oparcia polskiej statystyki o standardy międzynarodowe należy spojrzeć także z punktu widzenia wpływu tych standardów na społeczne zaufanie do statystyki. Nierzadko można słyszeć zastrzeżenia i wątpliwości co do "prawdziwości" przedstawianych przez statystykę oficjalną wyników badań. Zdarza się to zwłaszcza wtedy, gdy publikowane przez statystykę wyniki nie odpowiadają indywidualnym odczuciom obywateli. Nierzadko zbyt pochopnie formułuje się zastrzeżenia i wątpliwości, czy metody badań stosowane przez polskich statystyków są poprawne i czy nie są nastawione na otrzymanie pożądanych przez określone siły społeczne i polityczne wyników. Stosowanie się ściśle do ogólnie przyjętych standardów światowych, powszechnie dostępnych i komentowanych, stanowi często argument podnoszący wiarygodność statystyki.

W ramach dostosowania polskiej statystyki do standardów międzynarodowych zrealizowano już szereg konkretnych prac. Wprowadza się zasady rachunków narodowych według SNA/ESA. W 1992 r. wprowadzono w statystyce handlu zagranicznego Scaloną

Nomenklaturę Towarową Handlu Zagranicznego (CND). Najważniejsze jednak znaczenie w tej dziedzinie posiada kompleks prac, związanych z wprowadzeniem Europejskiej Klasyfikacji Rodzajów Działalności (NACE), która stanowi zmodyfikowaną (europejską) wersję Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Wszelkich Rodzajów Działalności (ISIC), przyjętej w ramach ONZ, a która stopniowo zastępuje stosowaną dotąd krajową Klasyfikację Gospodarki Narodowej (KGN).

Główną część prac związanych z opracowaniem polskiej wersji europejskiej klasyfikacji NACE wykonano w 1990 r. Polegały one na przetłumaczeniu samej klasyfikacji, jej struktury i objaśnień oraz na wprowadzeniu dodatkowego szczebla podziału². W ten sposób powstała polska wersja klasyfikacji NACE, zwana Europejską Klasyfikacją Działalności (EKD).

Nieodłączną częścią prac nad EKD było opracowanie tzw. kluczy przejścia pomiędzy tą klasyfikacją, a KGN oraz pomiędzy KGN i EKD. Są one niezbędne dla przeliczenia ważniejszych wskaźników statystycznych liczonych w układzie KGN na nowy układ według EKD, aby można było uzyskać informacje statystyczne w układach porównywalnych za dłuższe okresy czasu. W praktyce, oznacza to przeliczenie za okresy ubiegłe wszystkich ważniejszych danych na układ klasyfikacyjny według EKD.

Zadanie to jest bodaj najtrudniejszą częścią zadań, związanych z zastąpieniem przez nową klasyfikację EKD dotychczasowej klasyfikacji KGN. Statystyka musi bowiem zapewnić, o czym wspomniano wyżej, że opracowywane dane za kolejne lata będą ujmowane w układach porównywalnych, niezależnie od zmian w ujęciach klasyfikacyjnych. Tymczasem, KGN w swojej konstrukcji

² Oryginalna klasyfikacja NACE posiada cztery szczeble podziału: Sekcja (podsekcja), Dział, Grupa, Klasa. W wersji polskiej, w niektórych klasach wydzielono dodatkowo podklasy, które pozwalają na wyróżnienie niektórych bardziej szczegółowych rodzajów działalności, specyficznych dla warunków polskich, zwłaszcza w dziedzinie prac badawczo-rozwojowych, edukacji i kultury.

różni się w zasadniczy sposób od nowej klasyfikacji EKD. O ile KGN należy do tzw. klasyfikacji podmiotowych, co oznacza, że do danego działu (gałęzi lub branży) gospodarki narodowej zalicza się całą działalność jednostki klasyfikacyjnej (w zasadzie przedsiębiorstwo), to EKD jest klasyfikacją rodzajów działalności, ustalającą że do określonych sekcji (podsekcji), działów, grup i klas gospodarki, wyrażających podział ekonomicznej działalności podmiotów odnosi się dany rodzaj działalności, prowadzonej przez dany podmiot.

Klucze przejścia niezbędne są również w celu nadania symboli rodzajów działalności jednostkom ujętym w systemie REGON.

Dla zapewnienia prawidłowego wdrożenia EKD w badaniach statystycznych ważną rolę odgrywa fachowy instruktaż i konsultacje na temat wielu, nieraz bardzo szczegółowych i niełatwych zagadnień, związanych z poprawną interpretacją różnych pojęć stosowanych w EKD. Prace te prowadzone są w Ośrodku Badawczo-Rozwojowym Statystyki, który rejestruje wszelkie zgłaszane zapytania i wątpliwości oraz wydaje i rozsyła zainteresowanym pisemne komentarze i wyjaśnienia. Szczególne trudne przypadki konsultowane są ze specjalistami Urzędu Statystycznego Wspólnot Europejskich (Eurostat), który koordynuje prace, związane z klasyfikacjami statystycznymi w ramach EWG. Współpracę w tym zakresie ułatwia podpisana w październiku 1990 r. wspólna Deklaracja o Współpracy pomiędzy GUS i Eurostatem.

Wprowadzenie do polskiej statystyki klasyfikacji NACE/EKD, aczkolwiek mające niezwykle duże znaczenie, należy traktować jednocześnie tylko jako pierwszy krok na drodze zbliżenia polskiej statystyki do rozwiązań europejskich.

Oceniając ten krok pozytywnie ³ nie możemy zapominać jednocześnie o pewnych jego ujemnych skutkach dla integracji systemu informacyjnego polskiej statystyki.

Jak wspomniano na początku p. 6, w ramach funkcjonującego 3PFeina ocena będzie możliwa dopiero po zakończeniu przeliczeń danych na układ EKD za ubiegłe lata, o czym była mowa wyżej.

dotychczas systemu informacyjnego statystyki obowiązywał jednolity system klasyfikacji gospodarczych składający się z KGN oraz z szeregu klasyfikacji przedmiotowych, w tym głównie Systematycznego Wykazu Wyrobów (SWW), Klasyfikacji Usług, Klasyfikacji Środków Trwałych oraz Klasyfikacji Obiektów Budowlanych. Wzorcem konstrukcyjnym dla wszystkich klasyfikacji była KGN, co oznaczało, że wszystkie klasyfikacje budowane były w oparciu o KGN i musiały być z nią w pełni zgodne. Z kolei, niektóre inne klasyfikacje, w tym zwłaszcza Systematyczny Wykaz Wyrobów stanowił wzorzec dla kilku innych klasyfikacji i nomenklatur wyrobów, wykorzystywanych w analizach w ramach KGN. Do takich, pochodnych od SWW nomenklatur należały przede wszystkim Nomenklatura Towarowa Handlu Zagranicznego (NTHZ), stosowana w statystyce handlu zagranicznego oraz Wykaz Wyrobów Przemysłowych, wykorzystywany w różnorodnych badaniach, w których jednostką badaną były wyroby przemysłowe (ilość produkcji, zapasy, koszt własny itp.). W oparciu o SWW zbudowany był tzw. Kod Towarowo-Materiałowy, będący asortymentowym uszczegółowieniem SWW. W oparciu o SWW budowane są także tzw. indeksy materiałowe, tj. szczegółowe wykazy materiałów i części występujące w ewidencji i rachunkowości przedsiębiorstw. Tak więc, wprowadzenie na miejsce KGN Klasyfikacji Rodzajów Działalności EKD, przy zachowaniu dotychczasowych, klasyfikacji opartych o KGN i nomenklatur wyrobów opartych o SWW, związanych głęboko z całym systemem ewidencji gospodarczej, gospodarką materiałową i magazynową, z dokumentacją pierwotną, z normami i cennikami spowodowało dezintegrację systemów klasyfikacyjnych w polskiej statystyce, która gdyby została utrzymana dłużej spowodowałaby szereg ujemnych skutków z punktu widzenia spójności opracowań i analiz produkcji, nakładów, cen, przepływów międzygałęziowych itp. Już dzisiaj sygnalizowane są trudności analizy porównawczej produkcji wyrobów przemysłowych (ujmowanych według SWW) z procesami wymiany z zagranicą, które badane są według Scalonej Nomenklatury Handlu Zagranicznego (CN). Podobne trudności odczuwają producenci wyrobów ewidencjonowanych w nomenklaturze

SWW w momencie, kiedy eksportując swoje wyroby muszą je identyfikować symbolami nomenklatury CN i, odwrotnie, importerzy wyrobów oznaczonych w dokumentach SAD według nomenklatury CN w momencie ewidencjonowania tych wyrobów w wewnętrznych systemach ewidencyjnych, prowadzonych w nomenklaturach opartych o SWW.

W celu umożliwienia przechodzenia z nomenklatury SWW na CN i z CN na SWW w Ośrodku Badawczo-Rozwojowym Statystyki opracowano szczegółowy klucz przejścia dla tych nomenklatur.

Mając na uwadze sygnalizowane wyżej trudności związane ze współistnieniem niespójnych z EKD klasyfikacji przedmiotowych, niezwykle ważnym i pilnym zadaniem jest kontynuowanie prac nad adaptacją pozostałych klasyfikacji międzynarodowych, zwłaszcza klasyfikacji wyrobów CPA (Classification of Products by Activity) oraz PRODCOM (Products of the Community).

Według założeń opracowanych przez OBR-S. klasyfikacje te powinny być wprowadzone w życie od 1996 r., zastępując obowiązujące obecnie Systematyczny Wykaz Wyrobów (SWW), Wykaz Wyrobów Przemysłowych (WWP) oraz Klasyfikację Usług (KUS).

Adaptacja międzynarodowych klasyfikacji przedmiotowych i zastąpienie nimi SWW i pochodnych od SWW nomenklatur wymagać będzie przeprowadzenia bardzo pracochłonnych prac nie tylko w samym GUS, ale również szerokiej współpracy z innymi zainteresowanymi instytucjami, zwłaszcza z Centralnym Urzędem Planowania, Ministerstwem Przemysłu i Handlu, Komitetem Normalizacji, Miar i Jakości, z większymi przedsiębiorstwami, ze stowarzyszeniami zawodowymi itp.

7. Statystyka wobec wyzwań gospodarki rynkowej

Zerwanie z systemem planowania centralnego i rozpoczęcie procesu przechodzenia gospodarki na zasady gospodarki rynkowej wywiera na statystykę wielokierunkowy wpływ. O jego niektórych aspektach, związanych z dostosowaniem treści informacji do zmieniających się potrzeb informacyjnych użytkowników oraz ze

zmianami w organizacji zbierania informacji była mowa wyżej. Prócz tego, istnieją jeszcze co najmniej dwa wyzwania, które statystyka musi podjąć, aby jej zasady funkcjonowania były zgodne z regułami gospodarki rynkowej. Pierwszym jest stosunek statystyki do danych jednostkowych uzyskiwanych w procesie badań statystycznych, a drugim właściwe ukształtowanie działalności informacyjnej statystyki, rozpatrywanej jako usługa, podlegająca prawom rynku jak każda inna działalność.

7.1 Ochrona danych jednostkowych przed ich ujawnieniem

Zasada "tajemnicy statystycznej", wyrażająca się w gwarancji, iż dane jednostkowe zebrane w procesie badań statystycznych będą użyte wyłącznie do opracowań i analiz statystycznych i udostępniane jedynie w postaci zagregowanej oraz, że dane, zawierające cechy umożliwiające zidentyfikowanie badanej jednostki nie mogą być przez organy statystyczne nikomu udostępnione budzi dość często wątpliwości, uwagi krytyczne i zastrzeżenia. Na kształtowanie się poglądów i opinii w tej sprawie wywiera pewien wpływ rozpowszechniona do końca lat 1980-tych praktyka. Dla sformułowania obecnych i przyszłych zadań w tym zakresie pożyteczne będzie, zatem, przypomnienie stosowanej w przeszłości przez GUS praktyki postępowania z danymi jednostkowymi. Należy przy tym wyraźnie odróżnić dane indywidualne o osobach fizycznych, zbierane w toku różnych badań lub uzyskiwane w formie dokumentów, od danych o działalności gospodarczej, uzyskiwanych od podmiotów w ramach obowiązującej sprawozdawczości.

Jeśli chodzi o dane indywidualne o osobach fizycznych, uzyskiwane w drodze spisów, wywiadów lub dokumentów jednostkowych (np. kart zgonów, urodzeń, wykazów małżeństw, rozwodów itp.), a więc, przykładowo indywidualne dane z badań budżetów rodzinnych, indywidualne dane o gospodarstwach ze spisów rolniczych,

indywidualne dane spisów ludności i mieszkań, to tego rodzaju dane od dawna podlegały określonym w ustawie o statystyce przepisom o tajemnicy statystycznej i nie mogły być i nie były używane do innych celów niż opracowania i analizy statystyczne. Nie były także udostępniane poza organy statystyczne (pomijając ewentualne, mogące się zdarzyć indywidualne przypadki działań nielegalnych).

Inna była praktyka postępowania z danymi o działalności gospodarczej, uzyskiwanymi od przedsiębiorstw w trybie obowiązków sprawozdawczych. Ponieważ w Polsce było (i jest nadal) brak wyraźnych przepisów o ochronie informacji dotyczącej działalności gospodarczej podmiotów oraz ponieważ statystykę traktowano jako instrument kontroli realizacji planów społeczno-gospodarczych, to wyniki działalności poszczególnych jednostek były przez GUS udostępniane i nawet publikowane. Praktyka ta była szczególnie rozpowszechniona na szczeblu wojewódzkim, gdzie przekazywano władzom, obok danych zbiorczych dla województwa również wyniki odnoszące się do poszczególnych przedsiębiorstw, często nawet z wydzieleniem tych, które uzyskały wyniki najlepsze oraz najgorsze. Wyniki te były wykorzystywane przez władze do oceniania kierownictw poszczególnych jednostek, a często nawet do bezpośredniej ingerencji w wewnętrzne (nierozdawkowe) sprawy tych jednostek. Podobnie na szczeblu krajowym występowały przypadki publikowania danych jednostkowych, czego przykładem były w swoim czasie dość popularne publikacje w rodzaju "500 największych przedsiębiorstw", "przedsiębiorstwa o najwyższej wartości eksportu" itp. Jednostkowe dane publikowane były także w komunikatach prasowych o wykonaniu planu i o sytuacji społeczno-gospodarczej itp. Przypadki te dotyczyły przedsiębiorstw uspołecznionych, które nie zgłaszały pod adresem GUS zastrzeżeń co do dopuszczalności publikowania dotyczących ich danych.

Tego rodzaju praktyka, mimo iż była legalna w warunkach ówczesnego stanu prawnego, wytworzyła jednak pewną nieprzychylną

atmosferę w stosunku do GUS. Ponieważ dane udostępniane władzom były często wykorzystywane przez nie przeciwko przedsiębiorstwom dostarczającym dane do GUS, to w opinii społecznej utożsamiano często GUS z aparatem administracyjnym, traktując go jako jego część. Ponadto, publikowanie danych o działalności gospodarczej jednostek mogło stwarzać wrażenie u osób nie widzących różnicy pomiędzy danymi o jednostkach gospodarczych, a danymi indywidualnymi o osobach fizycznych, że GUS sam narusza deklarowaną przez siebie zasadę tajemnicy statystycznej. Wytworzyło to określoną mentalność społeczną, która do dziś rzuca pewien cień na stosunki organów statystycznych z respondentami. Wykorzystywanie przez władze polityczne i administracyjne informacji opracowywanej przez GUS przeciwko interesom przedsiębiorstw wytworzyło u części z nich tendencje do ukrywania rzeczywistego stanu rzeczy, a u większości niechęć do współpracy z organami statystycznymi.

Sytuacja w dziedzinie postępowania z danymi jednostkowymi (w części dotyczącej działalności gospodarczej przedsiębiorstw) zmieniła się radykalnie po zmianach, jakie zaszły od początku lat 1990-tych. Przede wszystkim uległy istotnej zmianie funkcje statystyki. Statystyka przestała być w ręku władzy narzędziem kontroli działalności podmiotów gospodarczych, natomiast znacznie silniej rozwija swoje (właściwe jej od dawna) funkcje narzędzia poznania obiektywnej rzeczywistości. Prócz tego, nowopowstałe (krajowe i zagraniczne) podmioty gospodarcze często nie życzą sobie publikowania danych, dotyczących ich sytuacji gospodarczej i finansowej, a w każdym razie nie mogą tego czynić organy oficjalnej statystyki. Ten aspekt udostępniania danych jest przedmiotem częstych nieporozumień. Podaje się przykłady z prasy zagranicznej, która nadal publikuje dane o pojedynczych przedsiębiorstwach; przytacza się przepisy o obowiązku publikowania wyników finansowych spółek akcyjnych w celu poinformowania akcjonariuszy o kondycji ekonomicznej "ich" przedsiębiorstw. W naszej prasie ukazują się sygnały, że np.

indywidualne dane spisów ludności i mieszkań, do tego rodzaju odmowa udzielenia informacji na tematy, które nie są objęte tajemnicą państwową i służbową narusza art. 4 i 11 prawa prasowego. Wszystkie te i wiele podobnych przykładów nie dotyczą obowiązującej w Polsce oraz w większości krajów na świecie, a zwłaszcza w krajach należących do OECD i EWG sformułowanej wyżej zasady, że organy statystyki oficjalnej nie udostępniają jakichkolwiek danych jednostkowych, jeśli zostały one zebrane w ramach badań statystycznych lub uzyskane w inny sposób w celu opracowań i analiz statystycznych. Tak więc, cytowane często przypadki publikowania w prasie zagranicznej danych jednostkowych na pewno nie pochodzą ze zbiorów informacyjnych statystyki oficjalnej.

W projekcie zasad dotyczących funkcjonowania systemu informacji statystycznej w ramach EWG, zasada ochrony danych indywidualnych przez służby statystyczne sformułowana została następująco: "Dane statystyczne w ramach Wspólnoty, wykorzystywane przez władze krajowe lub władze Wspólnoty należy traktować jako poufne, jeśli one umożliwiają bezpośrednią lub pośrednią identyfikację poszczególnych osób lub podmiotów społeczno-gospodarczych i w ten sposób dopuszczają do ujawnienia indywidualnych informacji o nich, jeśli dane te nie są powszechnie dostępne" [3].

Uzasadnieniem takich rozstrzygnięć, bardzo rygorystycznie, na ogół, przestrzeganych jest zarówno potrzeba ochrony interesów indywidualnych osób lub podmiotów, jak i chęć uniknięcia jakichkolwiek przyczyn, które mogłyby odbić się ujemnie na tworzeniu klimatu zaufania pomiędzy służbami statystycznymi i respondentami.

Wychodząc z powyższych przesłanek, Główny Urząd Statystyczny podjął w ostatnim czasie bardzo konsekwentne kroki w kierunku pełnego przestrzegania zasad tajemnicy statystycznej. Sprawy te regulują wydane przez GUS w listopadzie 1982 r. "Wytuczne udostępniania informacji statystycznych przez jednostki organizacyjne statystyki państwowej".

7.2 Informacja statystyczna jako produkt na rynku usług

Usytuowanie statystyki w powojennym okresie jako w pewnym sensie "publicznej służby informacyjnej", finansowanej w pełni ze środków budżetu państwa wytworzyło pewną specyficzną mentalność u samych statystyków. Wyraża się ona w przekonaniu ich przeważającej większości, że podstawowe funkcje statystyki polegają na sumiennym i rzetelnym zebraniu i opracowaniu informacji, zaś jej zadania powinny kończyć się na wydaniu odpowiednich publikacji i zadbaniu, aby dotarły one do użytkowników. Taki system braku zainteresowania producentów zbytem swojej produkcji, dostosowaniem jej do zmieniających się wymagań rynku nabywców był zresztą dość rozpowszechniony (jeśli nie typowy) w warunkach gospodarki planowanej centralnie.

Obecnie sytuacja radykalnie się zmienia. W warunkach gospodarki rynkowej, działalność służb statystycznych nabiera w znacznej mierze charakteru działalności usługowej. Materiałnym produktem tej działalności są informacje wydawane w formie publikacji, wydruków komputerowych, maszynowych nośników informacji, lub też świadczenie usługi, polegającej na udostępnianiu informacji bez "materiałnego nośnika" - w formie odpowiedzi na zapytania ustne lub telefoniczne, w formie informacji przekazywanych przez radio i telewizję, w formie bezpośredniego dostępu do komputerowych zbiorów informacji itp.

Uznanie usługowego charakteru działalności służb statystycznych stawia przed całym systemem statystyki cały szereg istotnych wyzwań, wynikających z konieczności uwzględnienia w tej działalności reguł gospodarki rynkowej.

Aby informacje statystyczne, jako główny produkt działalności służb statystycznych mogły znaleźć swoje właściwe miejsce i ukształtować właściwą pozycję w ramach gospodarki rynkowej, służby statystyczne muszą uwzględnić w większym stopniu jej reguły w całej działalności związanej z gromadzeniem, przetwarzaniem i udostępnianiem informacji.

Jak wiadomo, podstawowym wymogiem gospodarki rynkowej jest dostarczenie użytkownikom, będącym najważniejszym elementem rynku, produktów zaspokajających ich potrzeby. W przypadku organów statystycznych realizacja tego wymogu oznacza konieczność uruchomienia całego systemu działań, wśród których szczególnie należy wyróżnić:

Zapewnienie lepszego rozpoznania potrzeb użytkowników

Jak wspomniano w p. 2 użytkownicy informacji statystycznej są bardzo zróżnicowani. Nie zawsze potrzeby informacyjne są również wyraźnie i jednoznacznie zdefiniowane oraz często podlegają zmianom. Istnieje zatem potrzeba zwiększenia wysiłków ze strony statystyków, aby lepiej rozpoznać i korygować na bieżąco zapotrzebowanie na informacje. Najważniejszą bodaj metodą realizacji tego zadania jest wypracowanie systemu bieżących kontaktów i współpracy z użytkownikami.

W krajach o dłuższych tradycjach funkcjonowania gospodarki rynkowej służby statystyczne wypracowały różnorodne formy tej współpracy. Przykładowo, można tu wymienić zwłaszcza aktywną współpracę urzędów z organami rządowymi jako podstawowymi użytkownikami informacji. Współpraca ta odbywa się zarówno poprzez analizę tematyki posiedzeń organów rządowych, jak i w formie okresowych spotkań kierownictwa urzędów z kierowniczym aparatem ministerstw (z udziałem wiceministrów). Podobne spotkania odbywają się na szczeblu regionalnym i lokalnym. Istotną rolę odgrywają wspólne grupy konsultacyjno-doradcze utworzone dla różnych dziedzin statystyki tj. demografii, handlu zagranicznego, rolnictwa itp. W szeregu krajów na szczeblu centralnym działają krajowe rady statystyczne, których członkami są osoby reprezentujące zarówno oficjalne czynniki rządowe, jak i specjaliści z różnych dziedzin, mających własne rozpoznanie potrzeb informacyjnych [4].

Powszechnie stosowaną metodą określania potrzeb informacyjnych jest analiza aktów prawnych, zawierających

uregulowania, zależne od wielkości określonych wskaźników statystycznych (przeciętnych wynagrodzeń, liczby ludności w szczególnym podziale terytorialnym, wskaźników cen itp.)

Inną metodą poznawania potrzeb użytkowników są okresowe spotkania z przedstawicielami organizacji i stowarzyszeń zawodowych, społecznych, twórczych. Statystycy często sami działają aktywnie w tego rodzaju organizacjach [2].

Z naszych własnych polskich doświadczeń możnaby także wymienić szereg innych form kontaktów z użytkownikami informacji, pozwalających bliżej poznać potrzeby poszczególnych grup użytkowników, jak przykładowo, zwracanie się do głównych użytkowników z prośbą o opinię na temat projektów programów badań i publikacji statystycznych, zamieszczanie w ważniejszych publikacjach ankiet, w których użytkownicy proszeni są o przesyłanie swoich opinii, sugestii i uwag na temat treści, układu i sposobu redagowania publikacji, prezentacja ważniejszych publikacji wobec licznego grona zaproszonych przedstawicieli prasy i innych grup użytkowników.

W połowie 1992 r. uruchomiono w Głównym Urzędzie Statystycznym oraz w wojewódzkich urzędach statystycznych system ewidencji zapotrzebowań na informacje, kierowanych do GUS i WUS, z wyróżnieniem tematyki, której dotyczy zapytanie oraz z wydzieleniem zapotrzebowań, które nie zostały zrealizowane, z podaniem przyczyny. Ważną rolę w zapewnieniu aktywnej współpracy z użytkownikami odgrywają informatoria statystyczne, działające przy GUS i WUS, kontakty ze środkami masowego przekazu itp.

Jednym z ważnych narzędzi określenia zgodności informacji udostępnianej przez służby statystyczne z potrzebami rynku powinna być analiza sprzedaży oraz stopnia wykorzystania publikacji GUS. W tym miejscu dotykamy jednego z najistotniejszych aspektów rozpatrywanego tu problemu.

Z analizy wysokości nakładów najważniejszych publikacji GUS wynikają dość pesymistyczne wnioski. Przykładowo, nakład Małego Rocznika Statystycznego 1990 wynosił 20 tys. Wydania lat następnych - już tylko 12 - 15 tys. Rocznik Statystyczny (duży) 1984 wydany był w nakładzie 34 600 egz., 1989 - 28 000 egz., a 1992 - już tylko 11 000 egz. Biuletyn Statystyczny (wydawany miesięcznie) wydawany jest w nakładzie 2200 - 2500 egz. Wielkość tych nakładów nie wynika, jak to bywało dawniej, z braku "przydziału" papieru, lecz z rozeznania chłonności rynku czytelniczego, określanego na podstawie zgłoszeń księgarskich. Wprawdzie, publikacje statystyczne nie należą i zapewne nie będą należeć do wydawnictw masowych, niemniej jednak przytoczone tendencje spadkowe muszą budzić niepokój. Zapewne dla wielu czytelników interesującą będzie informacja o nakładach publikacji GUS w okresie przed II wojną światową, i tak nakład Rocznika Statystycznego wydanie 1936 r. - 45,3 tys. egz., wydanie 1937 r. - 70 tys. egz., a wydanie 1938 r. - 100 tys. egz.⁴ Ponadto, publikowane trzy razy w miesiącu "Wiadomości Statystyczne", zawierające ważniejsze dane liczbowe, dotyczące zagadnień społeczno-gospodarczych (odpowiednik obecnego Biuletynu Statystycznego) - wydawane były w nakładzie 12 - 12,2 tys. egz., a więc w nakładach pięciokrotnie większych od nakładów wydawanego obecnie miesięcznie Biuletynu Statystycznego.

Przytoczone dane wymagają co najmniej dwóch komentarzy: Po pierwsze, aktualny etap rozwoju społeczno - gospodarczego w naszym kraju nie wykształcił jeszcze naturalnych mechanizmów pobudzających systematyczne zapotrzebowanie na informacje. Wąskie grono urzędów i instytucji, do swoich celów badawczych otrzymuje niezbędne informacje od GUS, uzupełniając je własnymi źródłami

⁴ Roczniki statystyczne, o których mowa wydawane były pt. "Mały Rocznik Statystyczny", chociaż publikacja ta nie miała charakteru (poza formatem) rocznika "małego". Przykładowo, MRS 1939 zawierał 601 tablic (dla porównania Rocznik Statystyczny Czw. "duży" 1992 r. zawiera 813 tablic.

informacji. Całego szeregu rachunków i analiz marketingowych, rachunków prognostycznych, rachunków modelowych itp., wywołujących zapotrzebowanie na duże ilości informacji nie prowadzi się lub prowadzi się w bardzo ograniczonym zakresie na bardzo ograniczonym zasobie danych. Do głosu nie doszedł jeszcze najbardziej masowy w warunkach gospodarki rynkowej odbiorca, tj. sektor przedsiębiorstw prywatnych, potrzebujący szeregu informacji w celu znalezienia sobie właściwego miejsca na rynku w warunkach ostrej konkurencji krajowej i międzynarodowej. W tej dziedzinie należy w związku z tym bardzo ostrożnie podchodzić do bezpośrednich porównań naszej sytuacji z sytuacją istniejącą w krajach o rozwiniętej i ustabilizowanej gospodarce rynkowej.

W kontekście sygnalizowanego, stosunkowo wąskiego rynku zbytu dla publikacji statystycznych, na szczególną uwagę zasługują rejestrowane w ramach wspomnianego systemu analizy zaspokojenia potrzeb informacyjnych odbiorców metodami pozapublikacyjnymi, przypadki nie zrealizowania zgłoszonych zapotrzebowań. Na ogólną liczbę zgłoszonych zapotrzebowań w badanym okresie od 20 lipca do 20 października 1992 r., wynoszącą ponad 9300 zgłoszeń (bez ponad 32 tys. zgłoszeń telefonicznych), nie załatwiono pozytywnie 1673 zgłoszeń. Dane te ilustruje zamieszczona niżej tablica.

Przytoczone w tablicy dane należy traktować z dużą ostrożnością, dotyczą one bowiem bardzo krótkiego okresu funkcjonowania tego systemu rejestracji (lipiec - październik 1992 r.), niemniej jednak ilustrują one pewien aspekt stosunków służb statystycznych z odbiorcami. Zbyt pochopne byłoby zapewne wyciąganie wniosku, iż dość duży procent niezaspokojonych potrzeb, wynikający z braku danych świadczy o niedostosowaniu "podaży" informacji statystycznej do popytu na nią.

Tabl. 1. Nie zrealizowane zapotrzebowania w %

	Ogółem	w tym GUS	WUS
Razem	100,0	100,0	100,0
z powodu:			
- braku danych	74,4	81,1	86,2
- tajemnicy statystycznej	11,5	14,3	9,0
- innego	14,1	24,6	4,8

Niemniej jednak wszystkie te przypadki "nie zaspokojonego popytu" powinny być przedmiotem bardzo szczegółowych analiz. Istnieje tutaj bowiem niebezpieczeństwo powstania tzw. ujemnego sprzężenia zwrotnego, polegającego na tym, że nie uzyskanie przez użytkownika potrzebnych danych uniemożliwia mu podjęcie i rozwinięcie określonych badań, a brak takich badań powoduje zanik zapotrzebowania i popytu na informacje. Przykładem tego mogą być opinie pracowników nauki o trudnościach szerszego rozwoju w Polsce różnych dziedzin modelowania ekonometrycznego w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej z powodu braku niezbędnych danych statystycznych, ale jednocześnie, brak szerszego stosowania tych metod, stwarza zbyt słabe bodźce (w tym również materialne) do rozwoju i pogłębiania niezbędnych badań.

Po drugie, istnieje pilna potrzeba opracowania całego systemu przedsięwzięć, swego rodzaju strategii promocji informacji statystycznych, zwiększającej zainteresowanie wszystkich ukształtowanych już oraz potencjalnych grup użytkowników do szerszego korzystania z informacji jako narzędzia usprawnienia swojej pracy oraz elementu kształtowania świadomej oceny otaczającej rzeczywistości.

W tym celu należałoby przede wszystkim stworzyć "Wybór informacji statystycznych", o których mowa wydawane były pt. "Mały Rocznik Statystyczny", chociaż publikacja ta nie miała charakteru (poza formalem rocznika "małego"). Przykładowo w 1939 zawierał 601 tablic (dla porównania Rocznik Statystyczny (Czw. "duży" 1999 r. zawiera 813 tablic).

Kształtowanie systemu promocji informacji statystycznych

Wskaźnikiem sukcesu określonej usługi lub produktu w warunkach gospodarki rynkowej jest wysoki na nią popyt oraz uzyskiwanie cen, czyniących opłacalnym świadczenie usług lub produkcję wyrobów.

Rozpatrując w tym kontekście świadczenie usług informacyjnych przez GUS, musimy oczywiście wziąć pod uwagę nietypowy charakter tych usług. Jak wskazywaliśmy kilkakrotnie wyżej, usługi i produkty informacyjne służb oficjalnej statystyki mają bardzo zróżnicowany charakter i cele. Służą one zarówno władzom państwowym i administracyjnym, ogólnokrajowym i lokalnym dla celów zarządzania, jak i celom badań naukowych, celom ogólnoedukacyjnym itp. W tej części, z punktu widzenia rachunków narodowych według ESA usługi informacyjne GUS stanowią produkcję nierynkowych usług przeznaczonych do spożycia zbiorowego. Informacje statystyczne służą jednak również poszczególnym podmiotom gospodarczym dla usprawnienia ich funkcjonowania, dla uzyskiwania lepszych wyników, dla uzyskania przewagi w walce konkurencyjnej, dla zwiększenia zysku itp. W tej części, opracowanie informacji statystycznych należy do działalności związanej z produkcją usług rynkowych. Bardzo często jednak informacje statystyczne mają charakter uniwersalny i mogą służyć obu tym celom.

Z tego względu, naczelną zasadą polityki informacyjnej organów statystyki państwowej powinno być maksymalne upowszechnienie opracowywanych informacji, zwiększenie ogólnego popytu informacyjnego i dążenie do jak najpełniejszego jego zaspokojenia. Innymi słowy, potrzebna jest rozumna, wszechstronna, przekonująca i skuteczna promocja informacji statystycznych.

Integralną częścią tej działalności promocyjnej musi być przemyślanie i rozpatrywanie z punktu widzenia dłuższego horyzontu czasowego, elastyczna polityka cenowa. Sprawa ta wymagałaby jednak odrębnego omówienia.

W całym okresie powojennym, ta promocyjna działalność organów statystycznych była bardzo ograniczona. Organy statystyczne pracowały w przeważającym stopniu na zapotrzebowanie władz, a w działalności ogólnopublikacyjnej (pomijając okresy, kiedy udostępnianie informacji było ograniczone ze względów politycznych) napotymano na niełatwe do pokonania trudności materiałowo-techniczne (brak papieru, słaba baza poligraficzna, trudności kadrowe). Nie było więc konieczności prowadzenia szerokiej akcji promocyjno-reklamowej, tym bardziej, że publikacje w dużej części rozdysponowywane były bezpłatnie, a uzyskiwane niewielkie wpływy z publikacji odpłatnych, przekazywane były do budżetu i nie miały wpływu na kondycję finansową Urzędu.

Radykalne zmiany, jakie dokonały się w tej dziedzinie, w ostatnich latach zastały statystyków nie przygotowanych do aktywnego wpływania na rynek użytkowników informacji. Co więcej, można spotkać się z opiniami, że reklamowanie usług informacyjnych jest działalnością uchybiającą "godności" urzędnika państwowego. Dlatego też, wydaje się, że kiedy dzisiaj mówimy o aktualnych i przyszłych wyzwaniach stojących przed statystyką, zadanie zwiększenia popytu na informacje statystyczne - jest jednym z najważniejszych, rzutuje bowiem na możliwość rozwijania szeregu innych, merytorycznych aspektów działalności służb statystycznych.

Mamy, oczywiście, w tej dziedzinie pewien dorobek. W różnych miejscach i przy różnych okazjach przekazywane są informacje o planach publikacyjnych. Informacje o podstawowych pozycjach wydawniczych zamieszczane są w Dzienniku Urzędowym GUS, w "Wiadomościach Statystycznych", w prasie codziennej i tygodniowej. Wysyłane są informacje o publikacjach i opracowaniach do znacznej liczby przedsiębiorstw przy okazji przesyłania najbardziej masowych instrukcji i formularzy statystycznych. Przedstawiciele służb statystycznych występują w radiu, telewizji, zamieszczają adnotacje w prasie centralnej i lokalnej. Rzecznik prasowy GUS zapewnia bieżący kontakt z prasą

itp. W dziedzinie działalności promocyjnej organów statystycznych istnieje szereg doświadczeń różnych krajów, jak wspomniane już doświadczenia Kanady [2, 4]. Bogaty dorobek w tej dziedzinie posiada francuski INSEE (odpowiednik GUS) [1]. To, co jest nam jednak naprawdę potrzebne, to opracowanie kompleksowego systemu promocji z wykorzystaniem wyników badań na temat skuteczności działalności promocyjno-reklamowej z ukierunkowaniem nie na natychmiastowy skutek, ale na rozpoczęcie procesu, który równoległe do zmian w gospodarce, kształtujących nowe mechanizmy wywołujące zapotrzebowanie na informacje, przygotowywałyby służby statystyczne do prawidłowego ich zaspokajania. Zasadniczymi elementami tego systemu powinno być:

- 1) Ukształtowanie zintegrowanej służby promocji, realizującej systematyczne współdziałanie z aktualnymi i potencjalnymi użytkownikami informacji statystycznej: informowanie o istniejących źródłach informacji, o możliwościach i warunkach jej uzyskania, organizowanie operatywnego reagowania na sygnały krytyczne, dotyczące zakresu, jakości i sposobu rozpowszechniania informacji, wykorzystywanie zebranych sygnałów i uwag w celu oddziaływania na kształtowanie programów przyszłych badań statystycznych, analiz i publikacji.
- 2) Szczegółowa analiza wszystkich niezaspokojonych potrzeb informacyjnych użytkowników, również podobnych dotych, które w zamieszczonej wyżej tabelicy uznano za niemożliwe do zafatwienia z powodu "tajemnicy statystycznej". W sprawie danych jednostkowych zwracają się najczęściej jednostki naukowo-badawcze, którym chodzi nie o indywidualne dane dotyczące poszczególnych jednostek badania, lecz o możliwość dokonania dodatkowych opracowań analitycznych nie przewidzianych programem opracowań GUS, a które mogą być

wykonane często wyłącznie na podstawie danych jednostkowych. W tym przypadku, zamiast odpowiedzi odmownej, GUS powinien proponować dodatkowe opracowania, które zaspokoja potrzeby użytkownika bez konieczności udostępniania mu danych jednostkowych. Możliwe jest także udostępnienie danych jednostkowych po usunięciu z nich wszelkich cech identyfikacyjnych danej jednostki.

- 3) Szersze informowanie o pracy samych organów statystycznych, o celu prowadzonych badań, o stosowanych metodach, o trudnościach występujących we współpracy z respondentami, o zależnościach pomiędzy dokładnością informacji statystycznych udostępnianych przez GUS i prawdziwością danych źródłowych otrzymywanych od respondentów.
- 4) Kształtowanie zasad współpracy z systemem edukacji narodowej. Szczególnie potrzebne jest stałe i obliczone na dłuższą metę współdziałanie ze szkolnictwem średnim oraz również ewentualnie ze starszymi klasami szkół podstawowych. Tam zaczynają się kształtować postawy i pierwsze reakcje na docierające do młodzieży informacje o gospodarce, o warunkach życia, o sytuacji społecznej, o ekonomicznych aspektach tworzenia szans dla młodego pokolenia. Informacje statystyczne powinny stanowić dyskretny, podawany z dużą umiejętnością element wiedzy w nauczaniu wielu przedmiotów: geografii, przedmiotów ekonomicznych, na lekcjach ogólnowo-wychowawczych, a nawet na lekcjach arytmetyki. W zasadniczo nowych warunkach, należałoby nawiązać do istniejącej w przeszłości współpracy GUS z władzami oświatowymi. Przy odpowiednich staraniach, inicjatywy te powinny znaleźć również sponsorów gotowych poprzeć te inicjatywy środkami materialnymi. Niechętnych lub nie wierzących w możliwość realizacji podobnych propozycji można by poinformować, że np. w Kanadzie wszystkie szkoły średnie otrzymują co roku do szerokiego wykorzystania w nauczaniu młodzieży ważniejsze dane

statystyczne zapisane na dyskach optycznych (CD ROM). Zanim szkoły średnie w Polsce uzyskają możliwość powszechnego korzystania ze środków informatycznych (co wcześniej czy później musi nastąpić) dystrybucję dyskietek z ważniejszymi danymi mogłaby zastąpić popularna, przygotowana specjalnie dla młodzieży szkolnej publikacja statystyczna.

- 5) Nawiązanie ścisłej współpracy ze szkołami wyższymi, w pierwszej kolejności z uczelniami ekonomicznymi i uniwersytetami, posiadającymi wydziały i instytuty ekonomiczne. Tutaj, niezależnie od publikacji, realnie wydaje się opracowanie prostego zestawu informacji statystycznych na dyskietkach, z których mogliby korzystać pracownicy uczelni i studenci, przede wszystkim w celach dydaktycznych na zajęciach z informatyki, statystyki, ekonometrii itp.

Najtrudniejszym zadaniem w ramach działalności promocyjnej jest dotarcie do ogromnej i wciąż zwiększającej się liczby małych jednostek gospodarczych i osób fizycznych, prowadzących działalność gospodarczą, przekonanie ich o znaczeniu rzetelnej informacji statystycznej w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz pozyskanie ich pełnego zaufania do służb statystycznych co do bezwzględnej ochrony przekazywanych przez nich danych w ramach badań statystycznych. Zadania tego nie da się skutecznie zrealizować bez rzetelnego wykonania zadań 4) i 5) wymienionych wyżej.

LITERATURA

1. Blum C., Naulleau E., Making data and studies known: How is it done at INSEE ? Referat na Seminarium "Dissemination policy for NSI outputs", Wiesbaden, 29-31 stycznia 1992 r.
2. Brackstone G. J., Shaping statistical services to satisfy user needs, Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe, Vol.8, No 3,4, 1991, str. 243-257.
3. Draft Regulation on the Community Statistical System, Version

- 2.2. 1993.
4. Fellegi Ivan P., Marketing at Statistics Canada, Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe, Vol. 8, No 3, 4, 1991, str. 295-306.
5. Kubiczek Antoni, Badania budżetów gospodarstw domowych w warunkach gospodarki rynkowej, Wiadomości Statystyczne, 1992, nr 3.
6. Pesu Miodrag, Statistics of the hidden economy and informal activities inside the production boundary of the national accounts, An overview of national practices, Statistical Journal of the UN ECE, IOS Press, Vol. 9 (1992).
7. Review of environmental information systems in Hungary, Poland and the Czech and Slovak Federal Republic, Annex C, Poland: Specific Conclusions and Recommendations (1), Organization For Economic Cooperation and Development, Centre For Cooperation with the European Economies in Transition, CCEET/PIT/ENV/EPOC/SEC(92)64.
8. Szilagyi G., Vadnai T., Reshaping the statistical services in accordance with changing socio-economic conditions, Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe, Vol. 8, No 3, 4, 1991, str. 233-241.
9. Witkowski Janusz, Źródła informacji o bezrobociu, Wiadomości Statystyczne, 1993, nr 2.
10. ZBSE GUS i PAN, Ocena sytuacji gospodarczej i szacunek produktu krajowego brutto w 1993 r., Z prac ZBSE, Ekspertyzy i notatki, zeszyt 5, Warszawa 1993.